

Slovník

P O B A L T S K Ý C H

spisovatelů

ESTONSKÁ LITERATURA
LITEVSKÁ LITERATURA
LOTYŠSKÁ LITERATURA

Aavik Adson Alle Alliksaar Alverová Annist Barbarus
Baturin Beekman Beekmanová Bels Bergová Brazdžionis
Bubnys Bučys Bukontas Butkū Cieškaitėová Cvirka
Daeh Daukantas Daukša Degutyteová Dirgēla Dovydėnas
Erlickas Fūrecker Gira Glück Grēviņš Grigulis Grīns
Grīva Grotis Grušas Gulbis Haavová Hainšalnová Hellat
Hindrey Hint Hurt Isotamm Ivask Jankso Jakobson
Jaks Janonis Jöerūtīt Kaalep Kalevipoeg Kallas Kalms
Kangro Kaplinski Karevová Kämer Kaugver Kēkūtas
Kitzberg Kivikas Kivirātk Koidula Kūse Kūrs Krentzwald
Kross Krusten Krustēn Krūms Kunder Kuusberg Lattik
Lepik Līv Līv Līves Lānšaar Lotman Luiková Luts
Mauzel Merkel Mūka Neikens Neredzīgais Niedra Peters
Pētersons Plaudis Plūdons Poruks Priede Proņotová
Putaps Raimis Reiteris Rokpelnis Rozītis Rugenis Rūmnieks
Rupģis Salpis Šūlietis Skalbe Skalte Skujenieks Taunis

SLOVNÍK POBALTSKÝCH SPISOVATELŮ

Estonská, litevská
a lotyšská literatura

NAKLADATELSTVÍ LIBRI
PRAHA 2008

*Nakladatelství Libri a autoři děkují za finanční podporu
lotyšskému Státnímu fondu kulturního kapitálu,
Velvyslanectví Estonské republiky a Velvyslanectví
Litevské republiky.*

© Naděžda Slabihoudová, Alena Vlčková, Pavel Štoll, 2003, 2008
Introduction © Naděžda Slabihoudová, Alena Vlčková,
Pavel Štoll, 2003, 2008
© Libri, 2003, 2008

ISBN 978-80-7277-374-9

O B S A H

Úvodem	7
Seznam zkratk	9
Seznam autorů hesel podle šifer	9
Úvodní studie	11
Estonská literatura	11
Litevská literatura	16
Lotyšská literatura	24
Slovník spisovatelů	33
Dodatky	283
Seznam hesel podle národních literatur	297
Pomůcka k výslovnosti	303
Bibliografie hlavních pramenů	305

Ú V O D E M

Slovník pobaltských spisovatelů je prvním počinem svého druhu u nás. Česká literárněvědná baltistika a estonistika se však soustavně rozvíjí už od 60. let minulého století: historií literatur pobaltských národů se tehdy začal zabývat profesor Karlovy univerzity Radegast Parolek, autor *Srovnávacích dějin baltických literatur* (1978) a monografií o litevské a lotyšské literatuře (1996 a 2000). Naším nejvýznamnějším estonistou se v 70. letech stal Vladimír Macura, badatel a pozdější ředitel Ústavu pro českou literaturu Akademie věd, a přehled estonské literatury vydala její dlouholetá překladatelka Naděžda Slabihoudová (2003). V Ústavu světové literatury Slovenské akademie věd se literárněvědné letonistice a estonistice věnuje Jana Tesařová a lituanistice Mária Kusá.

Oproti staršímu a méně jednoznačnému termínu „baltický“ se autoři slovníku rozhodli v jeho názvu použít označení „pobaltský“, tedy pocházející z Pobaltí, území u východního pobřeží Baltského moře, obývaného jak baltskými národy Litevců a Lotyšů, tak ugrofinskými Estonci. Ačkoli zejména v sovětském období byl tento region všeobecně vnímán jako poměrně homogenní kulturněhistorický prostor, navíc splyvající se sférou ruskou, resp. sovětskou, vývoj pobaltských literatur svědčí nejen o jejich příbuznosti, ale také o dalekosáhlých odlišnostech mezi nimi. Tato situace je dána především proměnlivým historickým osudem, jenž pobaltské země v určitých obdobích sbližoval, v jiných naopak vzájemně spíše izoloval. Pro všechny pobaltské kultury je charakteristická trvalá přítomnost dobře zachované, archaické a rozsáhlé folklorní tvorby, která byla až do 18. století jediným autentickým uměleckým projevem původních pobaltských etnik. Jejich společným osudem byla pozdní christianizace, při níž zápas mezi pravoslavnou a katolickou církví o moc nad strategickým pobaltským územím rozhodly papežské křížové výpravy ve 13. století. Ty přispěly k postupné asimilaci baltických etnik Sélů, Zemgalů, Kurů (Kuršů, podle nich bylo nazváno Kuronsko), Jatvjagů (Jotvingů) a starých Prusů (dali název Prusku), v jejichž jazyce se zachovalo několik →pruských písemných památek zejména z 16. století. Ugrofinský jazyk Livů (Livů či Livonců, odtud název Livonska), původního obyvatelstva lotyšského území, dnes už ovládá jen několik osob, přesto se v něm i nadále rozvíjí skromná →livská literatura. Lotyšská a estonská kultura až do druhé poloviny 19. století podléhala převážně německému luteránskému vlivu, kdežto Litvu, která byla zpočátku samostatným státem a později tvořila unii s Polskem, výrazně ovlivnilo polské

katolictví (stejně jako východolotyšské Latgalsko). První velký litevský básník →K. Donelaitis však v 18. století vzešel z tzv. Malé Litvy, součásti luteránského Pruska. Národní obrození od poloviny 19. století sblížilo Estonce s Lotyšy, kteří tehdy obohatili evropskou literaturu o dva národní eposy: →Kreutzwaldův →Kalevipoeg a →Pumpursův Lāčplēsis. Litevské (a latgalské) obrození v té době neblaze poznamenal zákaz tisku latinkou, odvolaný až na prahu revoluce roku 1905. V ní všechny tři pobaltské národy sjednocovalo úsilí o získání nejen sociálních práv, ale také národní autonomie. V té době se úroveň všech tří literatur rychle vyrovnávala s evropským vývojem a vedle trvalé přítomnosti folklorního dědictví se pro ně stala typickou osobitá syntéza klasických a moderních literárních směrů. Národní emancipace ve všech pobaltských zemích vyvrcholila v nebyvale plodném období nezávislosti, násilně přerušném dvěma okupacemi – sovětskou a nacistickou. Sovětské období pobaltské literatury z pochopitelných důvodů sblížilo, ovšem v duchu kánonu socialistického realismu, z něhož se místní tvůrci od druhé poloviny 50. let s obtížemi, ale o to intenzivněji vymaňovali. Vlastním životem tehdy žily všechny tři rozsáhlé a v Pobaltí zakázané exilové literatury, které se vedle konzervace tradičních hodnot začaly otevírat dobovým západním inovacím. Tzv. zpívající revoluce koncem 80. let pobaltské kultury opět na čas sblížila, aby se v následujících letech vydaly vlastními, svobodnými cestami. Patří k nim i opožděná recepce světové postmoderny, která se zde prolíná s předchozím moderním dědictvím a podobně jako umírněný předválečný modernismus dosud plně nevyužila svého potenciálu.

Složité vývoj pobaltských literatur poskytuje řadu podobností s literaturou českou a naznačuje také jejich přitažlivý svéráz, pro něž jsou českými překladateli vyhledávány už od počátku 20. století. Prvním z nich však byl František Ladislav Čelakovský, jehož překlad litevských dain vyšel v roce 1827. Pobaltské literatury u nás natrvalo zdomácněly až v posledních desetiletích, kdy k nám estonskou literaturu uváděli zmínění V. Macura a N. Slabihoudová, dále Miloš Lukáš, Marie Chrobáková, Květuše Nováková, Jiří Žáček, litevskou Miloslav Koubele, Hana Jechová, Alena Vlčková, Jaroslav Kabíček, lotyšskou (a také litevskou) Vojtěch Gaja, Radegast Parolek, Vojtěch Jestřáb, Anděla Janoušková a další. Doufáme, že tento slovník dobře poslouží čtenářům pobaltských literatur a přispěje k širšímu povědomí o těchto literaturách u naší kulturní veřejnosti.

Autoři slovníku děkují Velvyslanectví Estonské republiky, Velvyslanectví Litevské republiky, Velvyslanectví Lotyšské republiky, organizacím Eesti kultuuriseltside ühendus, Lietuviškos knygos a Česko-lotyšskému klubu za laskavou podporu a nakladatelství LIBRI za nanejvýš vstřícnou spolupráci.

Pavel Štoll

SEZNAM ZKRATEK

č. – český, česky
d. d. – další dílo
hl. d. – hlavní dílo
mj. – mimo jiné
provd. – provdaná
pseud. – pseudonym
roz. – rozený/rozená
vl. jm. – vlastním jménem
vyd. – vydání

SEZNAM AUTORŮ HESEL PODLE ŠIFER

ns	Naděžda Slabihoudová
pš	Pavel Štoll
vlč	Alena Vlčková

Ú V O D N Í S T U D I E

ESTONSKÁ LITERATURA

Naděžda Slabihoudová

Nejstarším projevem lidové tvořivosti byla píseň. Měla formu čtyřstopého trocheje a vyznačovala se aliteracemi, asonancemi, paralelismy a častými refrény.

Vypovídala převážně o každodenním rodinném životě od kolébky až do hrobu. Nejčastějšími náměty byly láska, námluvy, svatba a manželství. Vyskytovaly se i posměšné písně na adresu majitelů panství a jejich úředníků. Najdeme tu také mytické motivy. Člověk se utkává s nadpřirozenými silami a často je přemáhá. Z řecko-pravoslavného kraje Setu pocházejí legendy o Ježíši, Panně Marii a svatých. V lidové písni z 18. a 19. století se objevují německé vzory. Nejčastějším motivem je romantická milostná lyrika, ale nechybí ani satirický pohled na problémy současného života. K písni se družily pohádky, mýty, průpovědky, přísloví a říkadla. V pohádkách se často vyskytují mytické a magické síly – Pán blesku, Pán větru, duchové, skřítkové, víly aj. Obzvláštní místo zaujímá série příběhů o Vanapaganovi (Starý čert), kde člověk, nejčastěji chytrák Ants, vítězí nad magickou mocí. Lokální mýty vypravují o vzniku řek, jezer, hor aj. Značný podíl na utváření přírody mají siláci, např. →Kalevipoeg, Velký Tõnu aj.

Jazykem literárním se estonština stala až texty náboženskými. První estonskou knihou byla luteránská Bible, která vyšla roku 1525 v Lübecku, ale její náklad byl zničen. O deset let později byl ve Wittenbergu vytištěn katechismus Simona Wanradta a Johanna Koella, který byl rovněž zničen. Dochovalo se pouze 11 stránek. V 16. století bylo vydáno ještě několik luteránských katechismů, ani ty se však nedochovaly. Roku 1686 vyšel v Rize v nevelkém nákladu překlad Bible v jihoestonském nářečí – Meie Issanda Jessuse Kristuse Wastne Testament (Nový zákon Pána našeho Ježíše Krista), v roce 1715 následovala jeho severoestonská redakce; v roce 1729 se uskutečnilo druhé vydání v Tallinnu. Úplný překlad Bible byl vydán roku 1739 – Piibli raamat.

Dochovaly se některé ručně psané kroniky, např. latinská Heinrichi Chronicon Livoniae (Jindřichova Livonská kronika) o útlaku Lotyšů, Livů a Estonců a jejich christianizaci do roku 1227. Pozdější události zachycují dvě německé Livonské rýmované kroniky:

starší byla dokončena roku 1290, mladší napsal v roce 1348 Bartolomeus Hoeneke. Obzvláštní význam má dokument o povstání za Svatojiřské noci, k němuž došlo 23. dubna roku 1343 v Harjumaa, odkud se rozšířilo do západního a severního Estonska. Příčinou povstání byl silný útlak estonských poddaných v dánském záboru. Později z tohoto dokumentu čerpali někteří estonští spisovatelé, např. →E. Bornhöhe. Autorem další kroniky je tallinnský pastor Balthasar Russow (1536–1600). Jeho *Chronica der Provinz Lyflandt* (1578, Kronika Livonské provincie) zachycuje události z druhé poloviny 16. století – vleklé války o Livonsko.

Literární tvorba se světskou tematikou byla velmi chudá. Spočívala v pokusech o příležitostnou poezii v estonštině v 17. století. Neznámý autor vytvořil elegii nad zkázou města Tartu v Severní válce – Oh, ma vaene Tardo linn... (Ó mé ubohé město Tartu...). V lidu se udržovala tradice estonských písní a pohádek, které se začaly systematicky sbírat, studovat a tisknout až v 19. století.

První estonskou světskou knížkou je estonský kalendář *Eesti Maa Rahwa Kalender* z roku 1731 a prvním estonským časopisem *Lühhike õpetus* (1766–67, Stručné poučení). Vyšlo celkem 41 čísel. První estonské noviny *Tarto maa rahwa Näddali-Leht* (1806, Tartuský lidový týdeník) začaly vycházet v Tartu. K té době se datují i první knížky povídek, jejichž autory byli převážně pastorové. O rozvoj estonského jazyka se zasloužili pastorové →O. W. Masing, Heinrich Rosenpläntner (1782–1846), učitel Jaan Suve (1777–1851) a hrabě →A. F. Mannteufel. Základy estonského básnického jazyka položil →K. J. Peterson. Na začátku 19. století se objevily zárodky nového, vážnějšího přístupu k jazyku. Souvisely s činností tartuské Učené estonské společnosti, o jejíž založení se zasloužil F. R. Faehlman (1798–1850). Z jeho podnětu vytvořil →F. R. Kreutzwald národní epos →Kalevipoeg, který měl velký význam jak pro rozvoj estonské literatury, tak pro národní uvědomění Estonců. Zvýšil se zájem o estonskou lidovou píseň a estonský folklor vůbec. Sběratelstvím a studiem lidových písní se zabývali např. →F. N. Russow a F. R. Faehlman, pohádky sbírali a studovali kromě F. R. Kreutzwalda také →J. Kunder, →M. J. Eisen, →J. Kõrv aj.

Estonské národní hnutí oživilo rovněž zakládání spolků, nejprve spolků pěveckých a osvětových. Z podnětu J. V. Jannseny (1819 až 1890) vznikl první hospodářský spolek v Tartu (1870) a →J. Hurt založil *Eesti Kirjameeste Selts* (1872, Společnost estonských literátů). První setkání pěveckých sborů v Tartu se uskutečnilo v červnu roku 1869. Manifestovalo sounáležitost Estonců a založilo tradici celonárodních pěveckých slavností, která se udržela podnes. Za rok nato se utvořila na univerzitě v Tartu korporace estonských studentů Estonia a její modro-černo-bílá trikolóra se později stala inspira-
cí pro estonskou národní vlajku.

Umírněný směr Hurta a Jannseny vystřídal radikální rusofilský

směr, jehož nejvýraznějším představitelem byl →C. R. Jakobson, který rázně požadoval kulturní emancipaci. Pro svůj radikální postoj dostal přezdívku „Pobaltský Robespierre“. Koncem 19. století se zostřila rusifikace Estonska. Estonský jazyk byl chápán jako nářečí, Tartuská univerzita ztratila autonomii a vyučování probíhalo v ruštině. I přes pokles úrovně výuky patřili Estonci a Lotyšši díky luteránskému důrazu na Bibli k nejvzdělanějším etnikům carské říše. V této době došlo k rozvoji estonské poezie. První výraznou básnickou osobností se stala →L. Koidula. Položila základy estonské přírodní a převážně vlastenecké lyriky. Byla také první estonskou novinářkou a podílela se na činnosti ochotnické společnosti Vane muine, zárodku budoucího národního divadla. K jeho repertoáru přispěla také svými hrami. Druhou významnou estonskou básnířkou je →A. Haava(ová). Vnesla nové prvky do milostné lyriky a otevřela nové perspektivy rozvoje estonské poezie. Průlomem do poezie byla lyrika básníka →Juhana Liiva, který stavěl na silném lidovém výrazu. Vymanil se z dobové vlastenecké poezie a tím se přiblížil ke generaci Mladého Estonska (Noor-Eesti). Jako prozaik a zejména dramatik na sebe upozornil novým viděním světa →A. Kitzberg. Podnes se hraje jeho tragédie Libahunt (Vlkodlak). Historické povídky a romány v romantickém duchu psal →E. Bornhöhe.

V období mezi dvěma revolucemi (1905–1917) se prosazuje básnická skupina Noor-Eesti (Mladé Estonsko), jejímž zakladatelem a duchovním vůdcem byl →G. Suits. Tato skupina stavěla na symbolismu a patřili k ní např. →V. Ridala a →E. Enno. Po jejím rozpadu vznikla skupina Siuru, jež hledala kontakty s novým evropským uměním a kladla důraz na autentičnost tělesného prožitku. Její nejvýznamnější představitelkou byla →M. Underová a hlásili se k ní mezi jinými i A. Adson, H. Visnapuu, G. Semper a G. Gailit (všichni →).

Vznikem Svobodného Estonska roku 1918 dosáhla estonská literatura značného rozmachu. Byl založen Eesti Kirjanikkude Liit (1922, Svaz estonských spisovatelů) a orgán tohoto svazu *Tarapita*. Za rok nato začal vycházet literární měsíčník *Looming* (Tvorba), který vychází podnes. Vznikly i jiné literární časopisy, např. *Eesti kirjandus* (Estonská literatura) a *Akadeemia*. Utvářely se také nové spolky, např. Emakeele Selts (1920, Spolek mateřského jazyka), který se stal vydavatelem odborného časopisu *Eesti keel* (Estonský jazyk), jenž vychází doposud. V roce 1928 vznikl Eesti PEN-klub (Estonský PEN klub). Obraz estonské literatury na počátku dvacátých let doznal zásadní změny. Ještě dominoval realismus, ale už se hlásil ke slovu kritický realismus, jehož představiteli jsou E. Vilde, A. H. Tammsaare, M. Metsanurk a F. Tuglas (všichni →), tvůrce moderní estonské novely a románu. Osobitou polohu v estonské literatuře té doby zaujímá →O. Luts. Spisovatel se stává kritikem společnosti – K. Ristikivi, A. Kivikas, A. H. Tammsaare (všichni →).

V roce 1927 nastává rozmach naturalismu, jehož představiteli jsou →A. Jakobson, →R. Sirge. Paleta estonské literatury nabývá na pestrosti. V próze vznikají psychologické romány (M. Metsanurk, O. Luts, R. Sirge, A. Hint – všichni →), rozvíjí se také tvorba historických románů (M. Metsanurk, A. Kivikas, A. Mälk, K. Ristikivi – všichni →) a vzniká řada divadelních her (A. H. Tammsaare, M. Metsanurk, V. P. H. Raudsepp – všichni →).

Koncem 30. let vstoupila do literatury nová básnická skupina Arbujad (Mágové), propagující novosymbolistickou poezii. Přední místo v této skupině zaujímali B. Alverová, H. Talvik a B. Kangro (všichni →).

Sovětská okupace roku 1940 a následná roku 1945 rozdělila estonskou literaturu na domácí a exilovou. Emigrovalo několik desítek spisovatelů, převážně do Švédska, ale i do USA a Austrálie. Kromě vlastní tvorby se zasloužili o propagaci estonské literatury v zahraničí a zakládali estonské časopisy. Horlivou činnost v tomto duchu vyvinul např. B. Kangro ve Švédsku. Podílel se na založení nakladatelství Eesti kirjanike kooperativ (Družstvo estonských spisovatelů) a byl šéfredaktorem časopisu *Tulimuld* (Ohnivá země). Od roku 1953 průběžně uveřejňoval bibliografii estonské exilové literatury Eesti raamat vabas maailmas (Estonská kniha ve svobodném světě). V Austrálii měl velkou zásluhu na propagaci estonské literatury →P. Lindsaar. Spolupracoval na vydávání estonského časopisu *Olion*, vydal publikaci *Eestlased Austraalias ja Uus-Meremaal* (Estonci v Austrálii a na Novém Zélandu). Mezi exilovými spisovateli vynikli také A. Mälk, P. Krusten, A. Kivikas, K. Ristikivi, A. Adson, A. Mägi, G. Suits, H. Visnapuu, M. Underová (všichni →). Zvláštní postavení v exilu zaujímali kromě B. Kangra, jenž se odklonil od poezie k próze, K. Ristikivi a →V. Uibopuu. Na informování světové intelektuální veřejnosti o estonské literatuře se podílel i literární vědec a básník →I. Ivask, který emigroval do USA.

Sovětská okupace Estonska znamenala prudký zásah do rozvoje domácí literatury. Někteří spisovatelé byli deportováni na Sibiř, např. →J. Kross a →L. Meri. Jiní se snažili vidět v tomto aktu něco pozitivního, a proto přijali socialistický realismus, z něhož se domácí tvorba začala vymaňovat až v 60. letech. Tématu výstavby socialistické vesnice se věnovali rusky píšící ruský Estonec Hans Leberecht (1910–1960) – Světla v Koordi, →A. Hint, →V. Gross a →J. Smuul. V rámci oficiální směrnice psal svá prozaická díla →P. Kuusberg. Kritickým pohledem na sovětizaci estonské vesnice se vyznačují díla prozaika →H. Kiika. V duchu socialistického realismu se začala nejdříve rozvíjet poezie, jejíž výraznou představitelkou se stala levicově orientovaná →D. Vaarandiová. Jiný druh poezie měl hlavní podíl na proměnách literatury v 60. letech. Byl to jednak opožděný debut →J. Krosse Söerikastaja (Třidič uhlí) a jednak nástup mladých, mezi něž patřili především P.-E. Rummo,

J. Kaplinski a V. Luiková (všichni →). Na přelomu 60. a 70. let přejímal v próze iniciativu tzv. malý román v rozmanitých polohách, např. lyrické u →L. Prometové a ironicko-satirické u →E. Vetemaay. O „velký syžet“ se pokusil →M. Traat svým románem *Tants arukatla ümber* (č. *Tanec kolem parního kotle*), teskné a trýznivé novely vytvořil →M. Unt, sebezpytné texty →R. Saluri a svérázný „malý román“ v historických prózách uvedl do literatury J. Kross. →A. Valton zvolil pro svou prózu filozofickou grotesku. Historickou prózu pak přivedl k vrcholu J. Kross ve svých obsáhlých románech, např. *Kolme katku vahel* (Mezi třemi morovými ranami). Románové tvorbě se soustavně věnuje A. Beekmanová a částečně i V. Beekman. Od 60. let se vyvázala z ideologických pout i dětská literatura, v níž převládá smysl pro fantazii, dobrodružství a humor. Nejvýznamnějšími představiteli tohoto žánru jsou →E. Raud a →E. Niitová.

Koncem 70. let sílí mezi spisovateli disidentské hnutí. V literárních žánrech se projevuje strýzlivost a racionálnost. Strohé autobiografické záznamy se vyskytují v tvorbě →J. Jõerüüta, protestsong je charakteristický pro →J. Isotamma, surrealistické asociace pro →A. Ehina a klaunské gesto je příznačné pro →J. Viidinga. S režimem se otevřeně střetl →P.-E. Rummo ve svém dramatu *Tuhkatriinumäng* (č. *Hra s Popelkou*) Od ledna roku 1991, kdy bylo Estonsko uznáno suverénním státem, se někteří spisovatelé dali na politickou dráhu, např. J. Jõerüüt a L. Meri, a literatura a umění vůbec ustoupily do pozadí. Poezie jako by ztratila zájem o širší okruh čtenářů a rozdrobila se do malých skupin, próza se zaměřila na konfrontaci se Západem. Dokladem toho jsou romány →T. Önnepalua Piiririik (Meziúzemí) a *Rahvusvaheline mees* (Mezinárodní muž) →M. Mutta. Někteří autoři se odklonili od poezie k próze, např. A. Ehin a J. Kaplinski, který překvapivě, stejně jako E. Vetemaa (všichni →), zabrousil do oblasti sci-fi. Próza vůbec dominuje. Autobiografickým románům se věnují např. J. Kross, u něhož obsáhlý vzpomínkový cyklus vrcholí knihou *Paigallend* (Let na místě), a M. Traat. Události kolem roku 1968, zejména okupace Československa a reakce na ni v Estonsku a Lotyšsku, inspirovaly V. Luikovou k napsání knihy *Ajaloo ilus* (Krása historie). →M. Bergová zasadila děj svých románů do doby nuceného soužití Estonců s Rusy.

Na přelomu tisíciletí se literatura opět začíná dostávat do popředí. Kromě známých jmen, např. prozaika E. Öunapuua (1956), prozaika a dramatika M. Kivastika (1963), básníků K. Kruusaay (1973) a K. Kesküly (1959), se vynořila řada nových, mezi nimiž se nejčastěji objevuje jméno →A. Kivirähk. Vehementně se začíná prosazovat nejmladší generace – studenti Kõusaar, který v 21 letech debutoval románem *Ego* (2001), o rok starší prozaik Hiram a řada jiných.

Ukázky z tvorby estonských autorů přinášejí básnické antologie *Zvony v jezerech* (1977) a *Nádherné stromy lásky* (1988) a sborník povídek *Ďáblůva milenka* (1989).

LITEVSKÁ LITERATURA

Alena Vlčková

Nejstarší doklady písemnosti na území Litvy pocházejí ze 14. až 16. století. Do této doby lze mluvit pouze o litevské lidové slovesnosti, představované obvyklými žánry prozaickými (jako jsou pohádky, pověsti, přísloví, pořekadla apod.) i veršovanými, z nichž mimořádnou pozornost vyžadují lidové písně, →litevské dainy, zejména pro své bohatství, četnost i neuvěřitelnou životnost sahající až do současnosti. Ve 14. až 16. století jde především o texty psané staroslověnsky či tzv. církevní slovanštinou, do níž však v průběhu téměř tří staletí, kdy byla používána, pronikaly prvky běloruštiny, ukrajinštiny a také litevštiny. Jsou to zejména litevské letopisy, zpočátku jen krátké záznamy nejdůležitějších historických událostí. Ty nejstarší jsou spojeny s vládou velkoknížete Vytautase (Vitolda, 1392–1430) v tzv. krátkém letopisném svodu. K němu později přibyl ještě prostřední svod a rozsáhlý svod (kolem roku 1520), tzv. Bichoveco kronika; oba položily základ litevské historiografické i literární tradici a vycházeli z nich první historici, generace zakladatelů litevské vědy, autoři jezuitského žakovského divadla, spisovatelé litevského romantismu, →Maironis, →B. Sruoga a další. Litevské letopisy obsahují poměrně málo chronologicky zachycených událostí – na rozdíl od ruských i polských letopisů. Nalezneme v nich ohlasy pohanské mytologie, různé báje a pověsti, mimo jiné pověst o římském původu Litevců, o založení Vilniusu apod. Církevní motivy a odkazy na Bibli nejsou příliš časté, odtud domněnka, že letopisy byly psány světskými osobami. Nejcharakterističtějším příznakem letopisů je slavnostní rétorický styl. Vedle letopisů je nutné se zmínit o zákoníku Litovskij statut (redakce z roku 1529, 1566 a 1588), k jehož autorům patří kancléři Albertas Goštautas († 1539; 1. redakce) a Leonas Sapiega (1557–1633; 3. redakce), historik Augustinas Rotundas (1520–1582; překladatel 2. redakce do latiny, práce na 3. redakci) aj.

Vedle církevní slovanštiny se od 14. století, poté v 15. a zejména v 16. a 17. století využívá i latina. Napomohlo tomu přijetí křesťanství (1387), šíření humanistických idejí za neresance, kontakty se zeměmi střední a západní Evropy a také založení vysokého učení ve Vilniusu (1579). Latinská literatura obsáhla všechny žánry – epistolární i dokumentární, např. listy panovníků, oficiální církevní listiny a liturgické knihy, traktáty, memoáry, díla na motivy litevských dějin a poezie, kterou pěstovali studenti i profesori Vilniuské univerzity. Latinsky byly samozřejmě psány univerzitní vědecké práce, z nichž některé vycházely i jinde v Evropě. Od 16. století a zejména po vzniku Lublinské unie (tj. ustavení federativního státu Polska a Litvy, Reczyzopolite 1569) se rovněž šíří původní literatura v jazyce polském, jejíž autoři o sobě často prohlašovali: *sum*

gente Lithuanus, natione Polonus a psali současně polsky i latin-
sky.

První litevsky psanou literární památkou je Katekizmusa prasti žadei (Prostá slova katechismu) od luteránského pastora →M. Ma-
žvydase, vydaná 1547 v Královci ve východním Prusku, tzv. Malé
Litvě (z větší části dnešní Kaliningradská oblast, Klaipėda a kraj
kolem Klaipėdy, historické území baltských zemí, kde skoro až
do 19. století žili prušští Baltové, tj. prušští Litevci, a které bylo ve
13. století dobyt křížáky, později patřilo velmistrovovi řádu, pak
pruskému knížectví, pruskému království a nakonec německé říši,
po Postupimské konferenci připadlo SSSR, nyní Rusku, kromě
Klaipėdy a jejího okolí nikdy nebylo součástí litevského státu). Uni-
verzita v Královci byla v 16.–18. století centrem studia litevské fi-
lologie, a proto zde vycházely i další litevské spisy – sbírka duchov-
ních písní, zpěvník s notami, první litevská modlitební knížka (vše
v 1 svazku, 1589), sbírka kázání Postila (1591), v letech 1579–90
vznikl i první rukopisný překlad Bible z němčiny (autorem všech
těchto děl je →J. Bretkūnas).

V době třicetileté války (1618–48) nastala určitá přestávka ve
vydávání litevské literatury a poté vyšla první latinsky psaná gra-
matika litevského jazyka (1653) od →D. Kleinase, jež určila za zá-
klad budoucího spisovného litevského jazyka aukštaitický dialekt.
Už v polovině 17. století tedy na území Malé Litvy existoval více
méně jednotný spisovný jazyk, zatímco na území litevského vel-
koknížectví analogický proces probíhal až v 2. polovině 19. století.

I v 18. století se v Malé Litvě litevská literatura stále hojně vy-
dávala. Vznikl zde kolektivní překlad Bible (1735, jen Nový zákon
1701), byly sestaveny nové zpěvníky, sepsány další lingvistické
práce, které pojednávají o problémech spisovného jazyka, o jeho
stylech a poetické tvorbě. Objevuje se také zájem o litevskou lido-
vou slovesnost, zejména písně, a našli se i jejich sběratelé.

Za zakladatele litevské poezie je považován →K. Donelaitis, kla-
sicistní básník a luteránský pastor z Malé Litvy. Proslul zejména
poemou *Metai* (napsané v letech 1760–70, knižně 1818, *Roční doby*,
č. 1960). Talentem, básnickou invencí i myšlenkovým a obrazným
obsahem díla předčil Donelaitis nejen své vrstevníky, ale i řadu ná-
sledovníků.

V 19. století na území Malé Litvy sílí germanizace, o to význam-
nější byla v té době činnost prvního sběratele a vydavatele litev-
ských lidových písní →L. Rhesy, třebaže jeho činnost víc než místní
literáty ovlivnila literaturu na území litevského velkoknížectví.
Zde se písemnictví v litevském jazyce rozvíjelo trochu později a bylo
zcela v rukou protireformace. Souviselo také s rozvojem knihtisku
a založením několika významných tiskáren ve Vilniusu v druhé
polovině 16. století. V roce 1595 vyšel ve Vilniusu litevský překlad
polského jezuitského katechismu, který pořídil →M. Daukša s ná-

zvem Katekizmas arba mokslas, kiekvienam krikščioniui privalus (Katechismus neboli Učení pro každého křesťana povinné); stal se první litevskou knihou vydanou v Litvě. V roce 1599 vyšel další Daukšův překlad z polštiny, Postila s polským úvodem o významu mateřského, tedy litevského jazyka. Důležitou úlohu v počátcích litevské písemnosti v 17. století hrál i →K. Sirvydas, zejména jeho trojjazyčný polsko-latinsko-litevský slovník z roku 1620, který až do počátku 19. století zůstal jediným vydávaným a používaným slovníkem a měl praktický význam pro vznik jazykové normy.

Významnou úlohu v kulturním životě Litvy v 18. století měla vilniuská univerzita ovládaná jezuity a literaturu tvořila díla výlučně církevního obsahu. A i když počet litevských knih stoupal (v 1. polovině 18. století bylo např. v Litvě vydáno 32 knih a v 2. polovině už 117), úroveň jejich jazyka byla nízká. Vyznačovaly se častými barbarismy, tj. cizími slovy, gramatickými obraty i frazeologismy nevhodně přejatými z jiných jazyků. Nejčastěji vydávanou knihou od poloviny 17. století do konce 18. století byla tzv. evangelia určená kněžím.

Přesto i v této době do církevní literatury pronikají prvky svět-ské literatury. A to nejen do duchovních písní, objevují se i drobné útvary příležitostné poezie – panegyriky, epitafy a dedikace. Většinou byly psány latinsky nebo polsky, od konce 16. století se však píšou i litevsky a napomáhají metaforičnosti a obraznosti litevského spisovného jazyka.

Začátek 19. století znamená novou etapu v dějinách litevské literatury – především její sekularizaci. Zároveň se změnily i historické podmínky, neboť Litva se díky třetímu dělení Polska stala v roce 1795 součástí ruského impéria. Litevský literární život se přesunul z Východního Pruska na území Litvy. Vznikala nová centra – první z nich v Žemaitsku (soustředěné kolem →D. Pošky) a druhá na vilniuské univerzitě. Literatura tohoto prvního období, jež trvalo do let 1830–31, kdy byla po prvním protiruském povstání uzavřena vilniuská univerzita, byla poznamenána prvky klasicismu, sentimentalismu i rokoka, zároveň však v ní lze nalézt známky nejnovějších literárních trendů, především romantismu, který vzbuzoval zájem o národní tradice, lidovou slovesnost, minulost svého národa a o jazyk. Jeho stoupenci si kladli za cíl povznést a zformovat litevský národ, dokázat jeho svébytnost a dodat mu národní sebevědomí. Literaturu charakterizovala výlučně poezie, v níž dominovaly drobné žánry typické pro klasicismus – eklogy, ódy, elegie, bajky, satiry, epigramy apod. Někteří autoři – A. Klementas, D. Poška a A. Strazdas – byli ovlivněni polským klasicismem, zatímco S. Valiūnas a S. Stanevičius (všichni →) ve své poezii spojovali kánony klasicistní poetiky s tendencemi romantismu.

Po povstání v letech 1830–31 bylo mnoho předních představitelů litevské inteligence posláno do vyhnanství na Sibiř, jiní emigrovali.

Zesílení národního útlaku samozřejmě zpomalilo rozvoj litevské literatury i jazyka, nedokázalo jej však zarazit. Úpadek trval i na území Malé Litvy, kde se sféra používání litevštiny zmenšovala a vydávání litevských knih se opět zúžilo jen na církevní potřeby. I v nepříliš příznivých podmínkách byly vydány první historické spisy o dějinách litevského národa (tvorba →Š. Daukantase a →M. Valančiuse), badatelé věnovali mnohem více pozornosti sbírání i studiu litevského folkloru a objevily se první litevské noviny. Nebylo jim však souzeno sehrát podstatnou roli v kulturním životě národa. Vydávaly se v tzv. Malé Litvě (od roku 1832 *Nusidavimai*, Události, a od roku 1849 *Keleivis*, Poutník) s jediným cílem – utvrdit německý vliv a politiku pruského státu. Funkci periodického tisku převzaly litevské kalendáře vycházející od roku 1846 ve Vilniusu.

O sto let dříve se však už vydávaly v tiskárně vilniuské akademie kalendáře v polštině, první pod názvem *Kalendarz polityczny* na rok paňski 1737 (Politický kalendář na léto páně 1737). První litevský kalendář →L. Ivinskise vyšel 1846 jako *Metų skaitlius ūkiniškas ant metų Viešpaties* 1846 (Ročenka selská na léto Páně 1846) a od té doby vycházel téměř 20 let. Rozsah kolísal mezi 30–68 stranami a jeho náklad dosahoval 2 až 10 tisíc výtisků. Významnou přílohou kalendáře byla literární část, v níž vycházely pohádky, bajky, přísloví a písně a také nejlepší díla současných litevských autorů. Vydávání kalendáře skončilo se zákazem latinky. Kalendáře však dál vycházely v Malé Litvě, celkem vyšlo v době zákazu latinky (1864–1904) více než 60 titulů. Kalendáře vycházely i v emigraci (např. *Kalendorius dėl vīgados lietuvninkų Amerikoje ant meto* 1887, Kalendář pro užitek Litevců v Americe na rok 1887).

Původní litevská próza má v první polovině 19. století utilitářně osvětový a didaktický charakter a téměř žádnou literární nebo uměleckou hodnotu. Přesto se stala dobrým základním kamenem pro realistickou prózu konce 19. století. Poetický svět poloviny 19. století je bohatší a prostornější. Ještě dominuje sylabický systém, ale stále více se prosazuje sylabotónická prozódie.

V té době vyniká lyrickoepická poema *Anykščių šilelis* (1858–59, Anykšciauský háj), jejímž autorem je další ze zakladatelů litevské poezie, mladý, tehdy tříadvacetiletý student teologie →A. Baranauškas. Romantická symbolika lesa se v jeho poemě jednoznačně ztotožnila s hrdinskými a dramatickými okamžiky národních dějin a podstatným způsobem zasáhla i pozdější emancipační národní hnutí. B. přírodní lyrika vycházející z folkloru ovlivnila veškerou následující litevskou poezii.

V 2. polovině 19. století – po druhém potlačeném proticarském povstání 1863 (které předcházelo zrušení nevolnictví 1861), zákazu latinky a národní litevské školy – nastal útlum kulturního

i literárního života na území Litvy. Vznikající litevská inteligence byla pronásledována za účast na povstání vězňem, vyhnanstvím a také tím, že nenacházela práci v Litvě a odcházela do Ruska. Zákaz národních škol však paradoxně způsobil růst gramotnosti – jednak byly organizovány ilegální školy a jednak výuka probíhala přímo v rodině.

Zákaz latinky způsobil nebyvalý nárůst pašerácké činnosti. V tzv. Malé Litvě se ihned začaly tisknout litevské knihy v latině (za dobu trvání zákazu bylo vytištěno na 3 tisíce titulů s nákladem od 5 do 30 tisíc) a vznikla nová „profese“ – pašerák knih, litevsky *knygnešys*. Mnoho knih se dostalo ke svým čtenářům, mnoho jich však bylo i konfiskováno – jen za posledních 10 let trvání zákazu 200 tisíc. Spolu s vydáváním knih se rozvinul i litevský periodický tisk. Vycházel rovněž v Malé Litvě a byl připravován přes hranice pašeráky knih. Jako první vznikly společensko-literární noviny *Aušra* (1883–86, Úsvit), které založil a zpočátku i redigoval → J. Basanavičius. Vyšlo celkem 40 čísel, které probouzely národní sebevědomí a formulovaly hlavní úkoly dosud živelně se vyvíjejícího hnutí. Důležitou roli sehrál i časopis *Varpas* (1889–1905, Zvon) určený litevské inteligenci. Založil jej varšavský spolek litevských studentů; jeho přílohou byl *Ūkininkas* (Hospodář) určený rolníkům. Kromě toho vycházely také sociálnědemokratické noviny (*Lietuvos darbininkas*, 1896–99, Litevský dělník), litevské noviny vycházely i v USA (*Lietuviškasis balsas*, 1885–89, Litevský hlas), objevily se také noviny klerikálního zaměření (*Šviesa*, 1887–90, Světlo; *Apžvalga*, 1890–96, Přehled; *Tėvynės sargas*, 1891–1904, Stráž vlasti).

V posledních dvou desetiletích 19. století v Litvě zažívá rozmach i literatura – v poezii i próze se objevily a ustálily nové žánry, objevily se první dramatické pokusy (i litevská divadelní představení byla zakázána, konaly se však tajné, tzv. litevské večery, kde se hrálo i divadlo), konstituovala se literární kritika, počet litevských spisovatelů se téměř zdvojnásobil.

Tento intenzivní rozvoj literatury byl do značné míry podmíněn jejím těsným spojením a provázáním s hnutím národního obrození. Jeho ztělesněním se stal na přelomu 19. a 20. století básník → Maironis, který zanechal výraznou stopu ve vědomí národa především sbírkou *Pavasario Pavasario balsai* (1895, Jarní hlasy), ve svých čtenářích probouzel pocit národní hrdosti i touhu po svobodě. V próze zastávala podobné místo → Žemaitėová. Její tvorba je svérázným mostem mezi osvětovo-didaktickou prózou poloviny 19. století a zralou realistickou prózou 20. století. I Žemaitėová ovlivnila tvorbu následujících autorských pokolení, zejména spisovatele realistického zaměření.

Začátek 20. století je poznamenán výrazným politickým ústupkem carské vlády – 7. května 1904 byl zrušen zákaz používání

latinky pro litevsky psané texty, což způsobilo dynamický rozvoj litevského tisku. Centrem kulturního života a kolébkou nových idejí se stal Vilnius, kde se nacházela většina redakcí, tiskáren, knihkupectví, kulturních organizací a spolků. Rozvoj literatury se ubíral dvojím směrem. První představovali většinou spisovatelé starší generace (Lazdynų Pelėda, G. Petkevičaitėová-Bitė, Šatrijos Ragana, Vaižgantas aj., všichni →), kteří zůstali věrni osvětovým, pozitivistickým a vlasteneckým idejím i tradicím litevské literatury. Ti druzí – →J. Herbačiauskas, →S. Čiurlionienėová a o něco později i další – přišli do literatury po revoluci 1905 a zajímala je především umělecká a profesionální úroveň literatury, její originalita, uplatnění nejnovějších literárních směrů západní Evropy i v Litvě. Pro tvorbu těchto spisovatelů je příznačný sklon k psychologizaci textu, jeho lyrizaci, snaha vyjádřit vnitřní svět svůj i svých hrdinů. A tak se vedle realistické prózy představované A. Vienuolisem, Vaižgantasem, Šatrijos Raganou a mladým J. Biliūnasem uplatňuje neoromantismus v díle V. Krėvė-Mickevičiuse a V. Mykolaitise-Putinase, Vydūnase aj. a impresionismus v tvorbě I. Šeiniuse (všichni →). Hledání nových směrů a cest v literatuře, které započalo v 10. letech 20. století, pokračovalo a zintenzivnilo i v letech 1. světové války a těsně po ní. Jako první se konstituoval symbolismus, jehož hlavními představiteli se v litevské literatuře stali B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, F. Kirša a J. Baltrušaitis (všichni →). O něco později – v roce 1922 – se zformovala první literární skupina modernistů (a také časopis stejného názvu) *Keturi vėjai* (Čtyři větry), v jejímž čele stál K. Binkis a k nimž patřili i J. Tysliava a T. Tilvytis (všichni →). Sepsali literární manifest *Keturių vėjų pranašas* (Prorok čtyř větrů), pokoušeli se zbořit zkostnatělá estetická kritéria v litevské literatuře a nastolit nová, která by odrážela změněnou dobu i umělecký názor a dodala litevské lyrice pocity člověka 20. století, moderní techniku, městskou civilizaci i nový slovník. Vycházeli zejména z ruského futurismu V. Majakovského i německého expresionismu, také dadaismu, kubismu a konstruktivismu, vyhlásili novátorství za uměleckou tvůrčí normu a klidné stojaté vody literárního života zčeřili nemilosrdnou konfrontací staré i mladé básnické generace. Mimo jakákoli seskupení se ocitl →J. Savickis (třebaže ho ovlivnil expresionismus), jehož povídky byly považovány za počátek nové etapy litevské prózy. Koncem 20. let vstoupila do literatury nová generace literátů, které už neovlivnil ani symbolismus, ani moderna *Keturi vėjai*, jedni se sešli v časopise *Pjūvis* (Průřez), kategoricky odmítali národní romantismus, bolševismus a ateismus (např. V. Krėvė, F. Kirša), ti druzí se přimkli k časopisu *Granitas* (Žula) a *Naujoji Romuva* (Nová svatyně) a jejich cílem bylo propojit katolické tradice s modernismem, byli mezi nimi B. Brazdionis, K. Inčiūra, J. Aistis, A. Miškinis, H. Radauskas, mladá S. Nėrisová (všichni →). Kromě nich

se ve stejné době objevila velká skupina mladých napojených na demokratické kruhy litevské společnosti, kteří se alespoň zpočátku pokoušeli spojit pokrokové, většinou levicové názory s orientací na modernistické směry ve světové literatuře. Kritizovali oficiální ideologii, klerikalismus a strnulý literární život, spolupracovali s řadou časopisů, avšak jejich programovým tiskovým orgánem byl *Trečias frontas* (Třetí fronta, v letech 1930–31 vyšlo celkem 5 čísel). Prosazovali novou literární metodu – neorealismus, syntézu realismu a expresionismu s futurismem. Patřili sem autoři K. Boruta (iniciátor skupiny), P. Cvirka, K. Korsakas, J. Šimkus, A. Venclova, o něco později se k nim přidala i S. Nėrisová (všichni →). Ve 20. letech rovněž došlo k vzniku litevského profesionálního divadla a tím i k nové dramatické tvorbě. Kromě již zavedených dramatiků (V. Krėvė-Mickevičiuse, Vydūnase, L. Giry aj.) v té době začal psát divadelní hry Maironis, V. Mykolaitis-Putinas, B. Sruoga, P. Vaičiūnas, S. Čiurlionienėová, K. Binkis a A. Vienuolis (všichni →).

V letech nezávislého litevského státu, tj. v letech 1918–40, působilo (hlavně v Kaunasu) 6–7 velkých nakladatelství (1 z nich bylo státní a vydávalo krásnou literaturu v letech 1919–40, 1 církevní existovalo v letech 1905–40 a vydávalo zhruba 20–25 titulů ročně, 1 nakladatelství podporovala sociální demokracie v letech 1920 až 1940, 1 nakladatelství patřilo odborovému svazu učitelů, 1 asociaci vydavatelů a knihkupců, zbývající byla soukromá). Kromě nich ještě působilo několik desítek menších a malých nakladatelství. Náklady knih nebyly velké, u prózy v průměru 2–3 tisíce výtisků, poezie dosahovala nákladů 500–700 výtisků, překladová literatura 3–5 tisíc, vědecká literatura mívala náklady kolem tisíce výtisků. V roce 1914 bylo vydáváno 25 periodik, v roce 1937 157 periodik s celkovým nákladem 850 tisíc výtisků, byla mezi nimi i řada literárních časopisů, jejichž náklad tvořili stálí předplatitelé. Jen na dokreslení, v roce 1931 si předplatilo vycházející Litevskou encyklopedii 3 500 čtenářů.

Když 15. června 1940 překročila Rudá armáda hranice Litvy, začala nejtragičtější etapa dějin litevského národa. 21. června téhož roku se odehrály zmanipulované volby do sněmu, který byl nazván Nejvyšší radou, a 5. srpna 1940 odjela do Moskvy dvacetičlenná delegace předních osobností, aby požádala o vstup do svazku SSSR. A 14. června 1941 (týden před Hitlerovým přepadení Sovětského svazu) v časných ranních hodinách současně v Litvě, Lotyšsku a Estonsku začaly masové deportace na Sibiř a do gulagů – jen v Litvě bylo tento den zatčeno asi 30 tisíc osob. Nepatrná část spisovatelů odešla před německou okupací s Rudou armádou do Ruska, ti pak z moskevského rozhlasu 6× denně vysílali litevské pořady. Německá okupace většinu spisovatelů zklamala. Nacisté zavedli cenzuru, kontrolovali a omezovali vydání litevských knih, zatklí mj. B. Sruogu, I. Simonaitytėovou (oba →) a další. Avšak když 1944

Rudá armáda osvobodila Litvu, společně s Němci z Litvy odešla více než polovina členů Společnosti litevských spisovatelů a skoro všechna spisovatelská omladina. V německých sběrných táborech žilo na 58 tisíc uprchlíků z Litvy.

Litevská literatura 50. let se rozvíjela v těžkých podmínkách strachu a většina autorů jim podlehla. Napsali, co se po nich požadovalo, jiní se utekli k překladům. Většina nakladatelství byla zrušena už při první sovětské okupaci v roce 1940. Nyní byly vytvořeny tři velké nakladatelské domy, které vydávaly krásnou literaturu (včetně dětské), odbornou a vědeckou, později k nim přibýlo nakladatelství dětské literatury. Zbyl jediný literární týdeník (*Literatūra ir menas*, Literatura a umění) a jeden literární měsíčník *Pergalė* (Vítězství). Teprve v 60. letech, kdy nastala po 20. a 22. sjezdu KSSS tzv. obleva, uvolnily se i poměry v kultuře. Nastal nový vývoj tradičních i moderních žánrů, zejména v poezii (básníci E. Miežėlaitis, J. Marcinkevičius, S. Geda, M. Martinaitis), ale i v próze (prozaici J. Aputis, S. Šaltenis, R. Granauskas, B. Radzevičius) a samozřejmě v dramatu, především J. Grušas a K. Saja (všichni →).

Po roce 1990, v obnoveném nezávislém státě, byla většina autorů postavena před nový problém – vyrovnat se s novou politickou situací. Někteří se už v roce 1988 zapojili do hnutí za nezávislost Litvy – Sajūdisu, jiní se odmlčeli. Jejich místo v prvních letech zaujali spisovatelé z exilu.

Exilová literatura vznikala od 40. let, nejprve v Německu a od roku 1947–49 zejména v USA. Dala o sobě vědět už v roce 1951, když pět básníků (K. Bradūnas, H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, J. Kėkštās a již mrtvý V. Mačernis, všichni →) vydalo své básně ve společném sborníku se symbolickým názvem *Žemė* (Země) – zemí ovšem pro ně nebyl jen ztracený domov jako spíš lidský svět obecně. Dali tak příklad svým generačním vrstevníkům i následovníkům zejména v sovětské Litvě. Spisovatelé v USA vydávali litevské knihy, v roce 1958 založili své nakladatelství, jež od roku 1964 působí po názvem Knížní fond A. Mackuse, vydávali časopisy (mimořádně, vydávali je už v německých táborech), některé z nich po roce dvou zanikaly, jiné se udržely až 40 let (např. *Metmenys*, *Osnova*), psali divadelní hry, i když inscenace se z nich dočkalo jen několik. Pouze dva autoři začali psát v jazyce země, kde žili (→A. J. Greimas francouzsky, →A. Landsbergis anglicky). Když 11. března 1990 Nejvyšší rada LSSR vyhlásila obnovení státnosti Litevské republiky, exiloví autoři se vrátili – v doslovném i přeneseném smyslu – po padesáti letech do Litvy a prozaici M. Katiliškis, A. Škėma, básníci J. Aistis, K. Bradūnas, B. Brazdžionis, H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, H. Radauskas i dramatici A. Škėma a A. Landsbergis (všichni →) se opět stali nedílnou součástí litevské literatury.

Vedle exilové literatury však existovala i literatura domácího odboje – protisovětských partyzánů, kteří v litevských lesích od

roku 1944 až po rok 1952 (a jednotlivci až do roku 1956) vzdorovali vojskům NKVD, vydávaly svoje noviny, psali básně, písně, dokonce i překládali (např. →B. Krivickas). Nová litevská poezie však v těch letech vznikala nejen v lesích a zemljankách, ale také v gulazích Vorkuty, Magadanu a Mordvinska i ve vyhnanství na březích Leny, Kolomy, v jakutské tundře, v solných i uhelných dolech Kazachstánu. I ona mohla být vytištěna až v obnoveném nezávislém litevském státě.

Litevská literatura tak mohla vstoupit do 3. tisíciletí svobodná, jednotná, celistvá, zbavená ideologických dogmat.

U nás zájem o litevskou literaturu, přesněji o lidové písně, projevil jako první F. L. Čelakovský a roku 1827 vydal svůj překlad 73 litevských písní pod názvem *Litevské národní písně z původního jazyka dle sebrání dra. L. Rhesy přeložené*. V *Lumíru* roku 1873 vyšly překlady několika písní od prof. L. Geitlera. V roce 1917 byly vydány *Litevské písničky a pohádky* v překladu V. Vážného, o dvacet let později roku 1937 *Litevské písně lidové*, které přeložil J. Haasz. V časopise *Salon* byly roku 1934 otištěny 4 litevské lidové písně v překladu V. Martínka.

Pobaltské pohádky byly mnohokrát vydány v knize *Diamantová sekera*, drobná prozaická tvorba vyšla roku 1956 v antologii *Litevské povídky*. V roce 1958 následovala antologie *Pod litevským nebem*, roku 1982 výbor z deseti litevských básníků *Slunce v jantaru* a v roce 1988 antologie milostné lyriky pobaltských básnířek *Nádherné stromy lásky*.

LOTYŠSKÁ LITERATURA

Pavel Štoll

Až do druhé poloviny 18. století, kdy se objevili první literáti z řad lotyšského nevolnictva, byla jediným autentickým uměleckým projevem porobeného lotyšského etnika folklorní tvorba, sahající svými kořeny hluboko do předkřesťanských dob. Jejím nejvýznamnějším žánrem je lidová píseň (*tautasdziesma*, též *daina*), za jejíž zlatý věk je považováno období několika staletí do nástupu církevní reformace v 16. století. První daina byla písemně zaznamenána v roce 1584, tiskem roku 1632. Od doby preromantismu se jimi začali zabývat němečtí sběratelé, kteří je v samostatné sbírce poprvé vydali v roce 1807. V zahraničí lotyšské písně zaujaly nejprve J. G. Herdera (jeho otec pocházel z Pobaltí, on sám byl 1764–69 učitelem v Rize), později např. W. Scotta, našeho F. L. Čelakovského, J. Gebauera, J. Zubatého a A. Heyduka. Sami Lotyši své písně začali vydávat až ve 2. polovině 19. století, často za podpory ruských vědeckých institucí. Za zakladatele lotyšské folkloristiky je považován →F. Brīvzemnieks, z jehož sbírky (1873) vycházelo průkopnické dílo →Baronsovo

(1894–1915), doplněné Pēterisem Šmitsem (1936–39). Mezinárodní vlivy se nejvíce projevíly v pohádkách, u nichž Baronsovu úlohu sehrál Ansis Lerhis-Puškaitis (1891–1903) a po něm opět P. Šmits (1925–37, včetně pověstí). Ten soustředil také pověry a pranostiky (1940–41) a vědecky zpracoval mytologii (1918, 1926). K předním lotyšským folkloristům patřil např. Arturs Ozols (1912 až 1964), dnes →J. Kursīteová, ve Švédsku Velta Rūķe-Draviņová (1917–2003) a v Kanadě současná lotyšská prezidentka →V. Viķe-Freibergová. Do češtiny byl přeložen výbor dain (*V kruhu krásy*, 1998), drobného dětského folkloru (*Peču, peču mazance*, 1982) a pohádek (*Čertovské pohádky*, 1978, *Hadí prsten*, 1979 a *Tři dobré věci*, 1988).

Násilné, ve srovnání s Evropou opožděné zavádění katolické víry, pozdější luteránská reformace a německá duchovní hegemonie, která trvala od 13. do druhé poloviny 19. století, to vše pro Lotyšse neznamenal jen porobu a útlak, ale také zprostředkování západoevropských kulturních hodnot a vznik „umělé“ literatury v lotyšském jazyce. První knihou vzniklou na lotyšském území byla latinská Heinrici Chronicon Livoniae (1225–27, Jindřichova Livonská kronika; zachovaly se jen pozdější opisy), lotyšské texty se však začaly objevovat až v době Lutherovy reformace. První luteránská kniha z roku 1525 byla tehdy zničena, a tak se dochoval až překlad katolického katechismu vydaný v roce 1585 ve Vilniusu. Livonsko (zahrnovalo Vidzemsko na severu a do roku 1629 také Latgalsko na východě dnešního Lotyšska) se totiž roku 1561 stalo vazalem polsko-litevské unie, zatímco Kuronskému vévodství (Kurzemsko a Zemgalsko na západě a na jihu Lotyšska) byla ponechána jistá samostatnost. Po připojení Vidzemska ke Švédsku (1629–1721) se vývoj lotyšských krajů začal diferencovat ještě více: zatímco v Livonsku Švédové uskutečňovali progresivní hospodářské i vzdělávací reformy a nejvíce prosperovalo relativně nezávislé Kuronsko (vlastnilo dokonce zámořské kolonie: území v ústí západoafrické řeky Gambie a na jihoamerickém ostrově Tobago), Latgalsko začalo zaostávat a vydalo se vlastní cestou, provázeno polským katolictvím (→latgalská literatura). V lotyšské literatuře tehdy převažovaly náboženské texty určené především pastorům, psané jazykem ovlivněným němčinou a jejím pravopisem. Byly však také položeny základy umělecké prózy (→G. Manzel) a poezie (→Ch. Fürecker), vydán úplný překlad Bible (→E. Glück), k němuž přispěl první akademicky vzdělaný Lotyš →J. Reiters, a byla vypracována první jazyková a pravopisná norma (G. Manzel, Ch. Fürecker, respektive H. Adolphi).

První polovina 18. století přinesla všeobecný úpadek: válka, hlad a morové epidemie výrazně snížily počet obyvatelstva, postupné připojování lotyšských krajů k Rusku (Livonsko 1710, Latgalsko 1772, Kuronsko 1795) znamenalo také utužení nevolnictví a zastavení některých progresivních reforem. Carská vláda však ponecha-

la německému panstvu relativní volnost, její bezprostřední tlak a rusifikační snahy začaly sílit až koncem 19. století. Ve druhé polovině 18. století do Lotyšska pronikaly ideje osvícenství a racionalismu, jenž zároveň vstřebával prvky sentimentalismu (v pietistickém duchu), klasicistní poetiku tehdy obohacoval nastupující preromantismus. Dokladem tohoto procesu je především všestranné dílo →Stendera staršího, zakladatele lotyšské světské poezie a prózy; jeho syn přeložil první lotyšskou divadelní hru (1790). Radikální osvícenecká kritika nevolnictví (bylo zrušeno v Kuronsku 1817, v Livonsku 1819, v Latgalsku však až 1861) a zároveň ideály preromantismu naplno zazněly na přelomu století v díle německy píšícího →G. Merkela. Pro Čechy je zvláště pozoruhodné, že počátky písemnictví psaného samotnými Lotyši jsou spjaté s →ochranovskými (hernhútskými) rukopisy.

Snahy německé inteligence o rozvoj lotyšského jazyka, folkloru a literatury se aktivizovaly v prvních desetiletích 19. století, kdy mj. vyšly první lotyšské noviny *Latviešu Avīzes* (1822–1915, Lotyšské noviny). Literáti lotyšského původu v první polovině 19. století zůstávali věrni eticky didaktickému a sentimentalistickému zaměření tvorby německých pastorů a často jimi byli též podporováni. První Lotyš, jemuž vyšla básnická sbírka, byl →Neredzīgais Indriķis (1806). Ve 30. letech vstoupila do literatury generace tzv. starolotyšů, většinou samouků nevolnického původu, kteří hojně publikovali své překlady z němčiny i vlastní básnickou, prozaickou a publicistickou tvorbu. Patřili k nim zejména A. Leitāns, A. Līvētāls, E. Dinsbergs, J. Ruģēns, později na jejich linii navazovali zakladatelé lotyšské realistické prózy J. Neikens a Apsīšu J. (všichni →).

Lotyšské národní obrození začalo krystalizovat na univerzitě v estonském Dorpatu (dnešní Tartu), jejíž studenti K. Valdemārs, J. Alunāns a K. Barons (všichni →) v roce 1856 založili tzv. mladolotyšské hnutí. To vstoupilo do boje za lidská a národní práva Lotyšů, usilovalo o hospodářskou prosperitu a zároveň o rozvoj vzdělání, jazyka a kultury, tedy o celkové pozdvižení lotyšského národa na evropskou úroveň. Jeho tribunou se staly *Pēterburgas Avīzes* (1862–65, Petrohradské noviny). O inspiraci mladolotyšů také českým národním obrozením svědčí fakt, že zhudebněný Alunānsův překlad básně Čelakovského je dodnes lotyšskou „hymnou práce“ a že reforma lotyšského pravopisu navržená →A. Kronvaldsem a přijatá v roce 1908 částečně vycházela z české diakritiky. Mladolotyši položili základy novodobé lotyšské poezie (J. Alunāns), folkloristiky (→F. Brīvzemnieks, K. Barons) a reformovali lotyšský jazyk (J. Alunāns, A. Kronvalds). V jejich stopách v 70. a 80. letech pokračovala další generace: autoři prvního lotyšského románu (1879) bratři M. a R. Kaudzīteové, vrcholní představitelé vlasteneckého romantismu Auseklis a A. Pumpurs a zakladatel profesionálního lotyšského divadla a dramatiky Ā. Alunāns (všichni →). V roce 1873

byla v Rize založena tradice celonárodních Svátků písní, která se zpravidla jednou za pět let opakuje dodnes.

V 90. letech se lotyšská literatura urychleně sblížovala s dobovými evropskými polyfonickými trendy, jež spojovala s jejich staršími, klasickými prameny a vstřebávala v národně specifickém duchu. Línii psychologického realismu zahájily prózy R. Blaumanise (též dramata), A. Brigadereové, A. Saulietise a E. Birzniekse-Upītse, romantismus a s ním se prolínající novoromantismus ohlásila tvorba J. Porukse, F. Bārdy, Aspazie a vyvrcholil v díle J. Rainise (všichni →), v němž se lotyšská poezie a drama plně vyrovnaly s evropskou úrovní. Svými cestami se vydali básníci →E. Veidenbaums, →V. Plūdons a romanopisec →A. Niedra. Už v 80. letech začalo působit různorodé společenské hnutí Jaunā strāva (Nový směr) se svým deníkem *Dienas Lapa* (1886–95, Denní list), které vycházelo zejména z marxismu a pozitivismu a stalo se kolébkou lotyšské sociální demokracie (→J. Rainis). Vyvrcholením zápasu za zlepšení sociální situace, ale také za získání národní autonomie, bylo masové vystoupení lotyšského obyvatelstva v revoluci roku 1905, záhy krvavě potlačené. Pod vlivem západoevropské a ruské moderny a Nietzscheho filozofie se pak několik let rozvíjelo literární hnutí nepřesně označované jako dekadence, k němuž patřili někteří přívrženci symbolismu, novoromantismu a impresionismu. Jejich manifestem se stala předmluva k prvnímu lotyšskému modernímu románu *Zvaigžņotās naktis* (1905, Hvězdné noci) Haraldse Eldgastse (vl. jm. Jānis Miķelsons, 1882–1926) a programová stať *Mūsu mākslas motīvi* (1906, Motivy našeho umění) v časopisu *Dzelme* (1906–07, Hlubina). Přívrženci tohoto hnutí se později vydali vlastními cestami a řada z nich se stala klasiky lotyšské moderny, zejména K. Skalbe, J. Akuraters a J. Jaunsudrabiņš, E. Virza a V. Eglītis (všichni →). Realistickou prózu zpočátku ovlivněnou naturalismem představovalo dílo →A. Upītse, požadujícího kritický realismus a sociální orientaci literatury v marxistickém duchu.

První světová válka přinesla Lotyšsku nebyvalou zkázu, ale také vyhlášení nezávislosti (18.11.1918), která byla v následujících dvou letech uhájena jak proti německým vojskům, tak proti bolševikům. Rozhodující podíl na tom mělo první národní vojsko lotyšských střelců (část z nich zůstala na straně bolševiků), v jehož řadách bojovali též mnozí spisovatelé. V podmínkách demokratické plurality 20. a počátku 30. let, ale i za autoritativního a nacionalisticky orientovaného režimu prezidenta Kārliše Ulmanise po roce 1934 dosáhly lotyšská kultura, věda a školství nebyvalého rozkvětu a byla také vytvořena jejich novodobá institucionální základna. Literatura se naplno otevřela světovým vlivům, v nichž přestaly dominovat inspirace německé a ruské. Lotyšští čtenáři se tehdy poprvé seznámili také s J. Haškem a K. Čapkem, v Lotyšsku vedle M. Kundery dodnes nejnámějšími českými spisovateli. Českou literaturu

začali překládat například Teodors Lejas-Krūmiņš (1871–1947), →M. Grimmová, →J. Grots a →V. Grēviņš, její historii se zabýval Rūdolfs Egle (1889–1947).

V literatuře vedle starších mistrů začala vynikat mladá generace, z níž část se přidružila k původně výtvarnému uskupení Zaļā vārns (1925–34, Zelená vrána, doslova pestrý pták mandelík) a jeho stejnojmennému časopisu. Původně apolitické hnutí s ideály aktivního umění se však brzy rozštěpilo. Umírnění levicoví avantgardisté, např. →A. Čaks a →A. Skujinová, se připojili ke skupině Trauksme (Poplach) a jejímu stejnojmennému časopisu (1928–31), vedenému Jānisem Plaudisem (1903–1952). Konzervativnější část skupiny Zelená vrána se v polovině 30. let přiklonila k tzv. pozitivismu, jenž vycházel z folklorní a (novo)klasicistní poetiky, hlásal tradiční národní hodnoty a částečně se opíral o obnovené lotyšské předkřesťanské náboženství, oficiálně povolené v roce 1926 (dievturība). K nejvýznamnějším představitelům pozitivismu patřili stoupenci Ulmanisova režimu básník a prozaik E. Virza, romanopisci A. Grīns, J. Veselis a A. Dziļums (všichni →).

Jako reakce na válečné utrpení a vyjádření touhy po lidskosti a sbratření národů ovlivnil na krátkou dobu lotyšskou poezii (méně prózu) expresionismus, především v tvorbě →P. Ērmanise a nejvýznamnějších levicových avantgardistů →A. Čakse a →J. Sudrabkalnse. Obliba dosáhla tradiční romantická milostná lyrika →J. Ziemeļniekse. Nahodilé a individuální psychické příčiny často tragických lidských osudů ve svých moderních krátkých prózách hledali např. K. Zariņš, J. Ezeriņš, později E. Adamsons a M. Bendrupeová (všichni →). Vystřízlivění z ideálů o novém státě, kritický, též satirický a ironický postoj k soudobé společnosti se projevil v tvorbě A. Upītse, V. Lācise, P. Rozītise, K. Zariņše, V. Grēviņše a J. Grīnse (všichni →). Historický román obohatily také folklorní a mytologické prvky, zejména u A. Grīnse a J. Veselise (oba →).

První rok sovětské okupace (1940–41) a s ní spojeného teroru a deportací vešel do lotyšské historie pod názvem „baigais gads“, „hrozný rok“ a těžce zasáhl také lotyšskou literaturu. Kulturní politika následujícího nacistického režimu byla liberálnější než sovětská, takže za něj paradoxně došlo k alespoň částečné obnově předválečného literárního života. Stejně jako v první světové válce však byli Lotyši opět vystaveni bratrovražednému boji: zatímco někteří lotyšští spisovatelé vstoupili do Rudé armády, řada jich byla od roku 1943 nacisty povolávána do lotyšské legie, kde bojovali s nadějí na budoucí nezávislost své země. V obavách před dalším rudým terorem dvě třetiny lotyšské inteligence v posledních dvou letech války uprchly do západního exilu. Celkové ztráty obyvatelstva během dvou okupací tvořily až jednu třetinu.

V době druhé světové války v Sovětském svazu působila nevelká část lotyšských spisovatelů, která byla od počátku loajální vůči so-

větskému režimu a v poválečném Lotyšsku se stala jeho oporou: A. Upīts, V. Lācis, A. Grigulis, J. Sudrabkalns, Ž. Grīva, A. Sakseová, A. Brodeleová, zpočátku M. Ķempeová a M. Kromová (všichni →). Pro sovětizovanou literaturu 40. a první poloviny 50. let byla charakteristická nám dobře známá cenzura, perzekuce a nastolení kánonu socialistického realismu. Ledový příkrov začal tát až po Chruščovově kritice kultu osobnosti, kdy do literatury vstoupila nová, početná i umělecky silná generace, určující literární vývoj až do 80. let. Ta se poměrně otevřeně začala střetávat s vládnoucí ideologií: šlo o návrat k individualitě člověka a ke každodennímu životu v celé složitosti, o co nejpravdivější pohled na současnost i minulost z různých hledisek. Klasicistní strnulost socialistického realismu vystřídala romantická dynamičnost, jíž vyhovovaly kratší básnické a prozaické žánry, převážně lyrického či lyrizujícího rázu. Podobně jako v tehdejším Rusku prožívala svůj zlatý věk poezie, která po kritických kampaních proti prozaikům na počátku 60. let převzala v té době nezastupitelné společenské funkce literatury.

Teprve za brežněvovské stagnace od konce 60. do počátku 80. let spisovatelé většinou definitivně vystřízlivěli z ideálů o možné reformě sovětského zřízení a zároveň se začali projevovat skrytěji, v metaforách a náznacích, větší pozornost věnovali novátorskému výrazu a reflexi. Na významu opět získala epičnost, zejména v krátkém románu a novele. Zdokonalila se také lotyšská překladatelská škola, za jejíž zakladatele jsou považováni zejména →K. Skujenieks a →U. Bērziņš – oba se věnují též české poezii. Tu překládal také např. →I. Auziņš, Andris Vējāns (1927–2005), Olga Lisovska (* 1928) a Hermanis Marģers Majeviskis (vl. jm. Kukainis, 1951–2001). Českou prózu v Lotyšsku prezentovala A. Baugová, L. Rūmnieceová, A. Rudzrogová, V. Kraučis, J. Krastiņš (všichni →) a další.

V próze začaly krunýř socialistického realismu prolamovat nejprve krátké prózy Ē. Vilksa, Z. Skujiņše, V. Lāmse, E. Līvse a M. Birzeho, od konce 60. let konceptuální, filozoficky a eticky laděné romány A. Belse, psychologické prózy R. Ezerové, ironické povídky A. Jakubānse, intelektuální literární experimenty M. Zariņše, sociálně a historicky zaměřené romány Z. Skujiņše, V. Lāmse, I. Indrāneové, D. Zigmonteové, umělecká publicistika I. Ziedonise, dobrodružné a detektivní prózy V. Kaijakse, A. Kolbergse, A. Imermanise, prózy pro děti a mládež C. Dinereové (všichni →) aj.

V poezii vedle avantgardní poetiky zakladatele současné lotyšské poezie O. Vācietise, dále I. Ziedonise, V. Belševicové, I. Auziņše, později M. Čaklaise a J. Peterse, pokračovala i tradičnější romantická linie předválečné autorky M. Bendrupeové, A. Skalbeho, E. Plaudise a Ā. Elksneové i originální syntéza obou těchto typů v tvorbě K. Skujeniekse, L. Briedise a M. Zālīteové (všichni →). Značnou modernizaci básnického výrazu současně se zakotvením v archaických hodnotách představuje poezie →U. Bērziņše, →J. Kunnosse

a →P. Brūverise. Depoetizujícím stylem a ironickým pohledem na současnost se vyznačuje nekonformní poezie →J. Rokpelnise a jím inspirovaného →K. Elsbergse, který se po své předčasné smrti stal symbolem nejmladší básnické generace. Tradičně významnou roli v lotyšské kultuře hrálo divadlo, často úzce spjaté s poezií. Cestu novodobému psychologickému dramatu otevíral G. Priede, H. Gulbis, později L. Stumbrevová, na sociální problematiku se zaměřoval P. Putniņš a J. Jurkāns, na Rainisovu tradici filozofického básnického dramatu navázali P. Pētersons a M. Zālīteová (všichni →).

Gorbačovova perestrojka od poloviny 80. let otevírala prostor, který pobaltské země jako první v Sovětském svazu využily k obnově své nezávislosti. V tomto procesu, označovaném jako zpívající revoluce a v Lotyšsku završeném definitivní obnovou nezávislosti dne 21. 8. 1991, hráli významnou roli právě spisovatelé. Přelom 80. a 90. let byl chaotickým obdobím, v němž aktuální umělecká tvorba ustoupila do pozadí. Začalo rozsáhlé vydávání dříve zakázaných děl ze sovětského období, z předválečné, exilové ale také světové literatury. V první polovině 90. let se začalo projevovat jisté zklamání z vývoje nového státu, v němž nelítostné tržní podmínky spolu s neblahým sovětským dědictvím vyvolaly u mnoha umělců společenskou apatii a příklon k „čistému umění“. Svou roli sehrály soudobé západní umělecké vlivy, jimž se lotyšská literatura opět naplno otevřela. Lotyšský postmodernismus se prolíná s modernismem, jeho hlavním teoretikem je →G. Berelis a jeho klasickou ukázkou představuje ezoterická kniha próz Aivarse Ozoliņše (* 1957) s nepřeložitelným názvem Dukts (1991). Od druhé poloviny 80. let vyniká intelektuální a uměleckou úrovní tvorba →G. Repšeová, s pozoruhodnými prózami od poloviny 90. let přicházejí Jānis Einfelds (* 1967), Nora Ikstenová (Ikstena, * 1969), Pauls Bankovskis (* 1973) a další. Velký úspěch sklidil také historický román o dávném kmeni Kurū →V. Rūmniekse a A. Migly.

Poezii od konce 80. let charakterizuje střízlivý a zdrženlivý výraz, časté využití až provokující depoetizace, ironie a sebeironie, grotesky a absurdity, objevují se v ní též pocity deprese a skepse, zejména u Mārise Melgalvse (1957–2005), Guntarse Godiņše (* 1958), →P. Brūverise, Egilse Zirnise (* 1956), Andrise Žeberse (vl. jm. Breže, * 1958), Amandy Aizpurietevé (* 1956) a dalších. Převážně až od druhé poloviny 90. let pokračují ve své tvorbě všichni jmenovaní dramatici předchozího období, z nichž největší popularity dosáhla M. Zālīteová, hledající harmonii v rozporuplném světě. Významným teatrologem je →V. Hausmanis a Benedikts Kalnačs (* 1965).

Lotyšský literární proces byl několik desetiletí rozdvojen. Jeho meziválečný vývoj pokračoval do konce 50. let v exilu, poté se začal navracet do Lotyšska a naopak exil se od něj postupně vzdaloval: na jedné straně často neplodným zakonzervováním tradice a na druhé straně jejím překonáváním tvůrčími výboji v duchu cizích kultur.

Exilová tvorba se zprvu vracela k válečným a poválečným osudům lotyšských exulantů, reflektovala jejich obtížnou adaptaci na těžké materiální podmínky a odlišnou mentalitu v hostitelských zemích. Později, kdy si Lotyšši v zahraničí vybudovali nové zázemí a velká část z nich získala solidní postavení, se literatura často vyjadřovala i k negativním jevům lotyšské exilové společnosti, pramenícím zejména z konfliktu mezi starší, spíše konzervativní generací a mladšími krajany, otevřenějšími modernímu západnímu světu. Cesta exulantů vedla buď do Německa (a od roku 1947 většinou dále do zámoří), kde zůstali např. J. Jaunsudrabiņš, Z. Mauriņová a P. Ērmanis, nebo do Švédska, kde působil zejména nejvýznamnější exilový dramatik M. Ziverts, národní bard Andrejs Eglītis, jedna z nejpozoruhodnějších exilových básnířek V. Strēlerteová, sarkastický kritik exilových mýtů a falešných ideálů D. Sodums a reformátor exilové prózy i poezie A. Irbe. Dosud zde působí básník J. Kronbergs (všichni →). D. Sodums spolu s →V. Sņikereovou a Ojāsem Jēgensem (* 1924, žil v Dánsku, později ve Spojených státech) v roce 1950 ve Stockholmu vydali básnickou sbírku *Trīs autori* (Tři autoři), která otevřela cestu dobovému západnímu modernismu v lotyšské poezii. Tímto směrem se o několik let později v New Yorku naplno vydala básnická a výtvarná bohémská skupina *Elles ķēķis* (Pekelná kuchyně), založená L. Taunsem a G. Saliņšem, připojil se k ní také D. Sodums, R. Mūks (všichni →) a další. Vycházela převážně ze soudobé americké poezie, ale rovněž z lotyšské meziválečné avantgardy. Na předválečné básnické tradice navazovaly klasičky exilové poezie →Z. Lazdová ve Spojených státech a →V. Tomová v Kanadě, mladší generace amerických Lotyšů hledala nové cesty poezie, aniž by přitom ztrácela své národní kořeny, jako např. →O. Stumbrs nebo →A. Ivasková. Významné centrum lotyšských studií vzniklo v severoamerickém Kalamazoo, kde nekonformní všestranný literát a dramatik →A. Ruņģis založil literární časopis *Jaunā Gaita* (1955, Nová cesta). Soustředili se kolem něj převážně prozaici a publicisté, kteří spolu s básnickou avantgardou usilovali o často kontroverzní modernizaci lotyšské literatury a demytologizaci exilových ideálů, např. →V. Zeps a →D. Sodums. Jednou z prvních modernizátorek lotyšské exilové prózy byla →I. Šķipsnová.

Tematicky i výrazově lotyšskou prózu a drama v USA významně obohatila renesanční osobnost jednoho z nejpłodnějších exilových tvůrců →Anšlavse Eglītise. Z předválečné doby zde pokračovala také mytologicky laděná tvorba →J. Veselise a próza →A. Niedrové, zaměřená na ženskou problematiku. Psychologickou prózu prohloubil →V. Kārķliņš, →J. Klīdzējs a v Anglii →G. Janovskis. V 90. letech došlo ke splnutí domácí a exilové větve lotyšské literatury, někteří spisovatelé a literární vědci se vrátili do Lotyšska.

Česká antologie lotyšské poezie vyšla v roce 2001 pod názvem *Les dušī*, ve slovenštině jsou k dispozici výběry lotyšských povídek